

INSON QADRI VA MEHNAT: FALSAFIY VA HUQUQIY UYG'UN

ODILOV NORDIRBEK ODIL O'G'LI

O'zbekiston Respublikasi IIV Malaka
oshirish institute "Maxsus-kasbiy fanlar"
kafedrası katta o'qituvchisi, podpolkovnik

Tel.: +99899 807 23 04

Email: odilovbek056@gmail.com**Anotatsiya**

Ushbu maqolada inson qadri va mehnat tushunchalarining falsafiy va huquqiy jihatdan uyg'unlikdagi mohiyati tahlil qilinadi. Mehnat inson qadrining amaliy ifodasi sifatida qaraladi, huquqiy munosabatlar esa ushbu qadriyatni muhofaza qilish va ta'minlash uchun xizmat qiladi. Maqolada mehnat huquqlarining falsafiy asoslari, xalqaro va milliy huquqda aks etishi hamda O'zbekiston sharoitidagi holati ilmiy tahlil etiladi.

Kalit so'zlar: Inson qadri, mehnat, falsafa, huquq, ijtimoiy adolat, fuqarolik jamiyati, mehnat huquqi, qadriyatlar.

Kirish

Inson qadri — ijtimoiy falsafaning markaziy kategoriyalaridan biri bo'lib, insonning tug'ma huquqlari, erkinligi va shaxs sifatidagi qiymatini ifoda etadi. Mehnat esa ushbu qadriyatning amaliy ifodasi bo'lib, inson o'zini namoyon etadigan, jamiyatga foyda keltiradigan, o'z shaxsiyatini shakllantiradigan asosiy faoliyat turidir.

Huquqiy nuqtai nazardan qaralganda, mehnat huquqi inson qadrini amaliy jihatdan kafolatlovchi mexanizmdir. Demak, falsafa va huquq uyg'un holda inson mehnati orqali uning qadrini tan olish va muhofaza qilishda ishtirok etadi. Bu masala ijtimoiy adolat, tenglik, farovonlik va inson rivoji bilan bevosita bog'liq.

Adabiyotlar sharhi**Falsafiy manbalar:**

- **Imom G'azzoliy** inson mehnati va kasbi orqali halol rizq topishi va bu orqali ma'naviy yuksalishini ta'kidlagan.
- **Karl Marks** mehnatni insonning ijtimoiy tabiati bilan bog'lagan holda inson ongini shakllantiruvchi asosiy omil sifatida ko'radi.
- **Jon Rolz** "Adolat nazariyasi"da inson qadrini tan olish va jamiyatdagi tenglikni ta'minlash uchun mehnat munosabatlarini adolatli tashkil etish zarurligini ta'kidlaydi.
- **Amartiya Sen** "Rivojlanish — erkinlik" degan g'oya orqali mehnat faqat iqtisodiy manba emas, balki inson rivojining indikatorini ekanini aytadi.

Huquqiy manbalar:

- **BMTning Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi** (1948): har bir inson mehnat qilish, adolatli haq olish va kasaba uyushmalariga qo‘shilish huquqiga ega.
- **ILO konvensiyalari**: mehnat huquqlarining xalqaro standartlari belgilangan.
- **O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi** (2023): 37-modda — har bir inson mehnat qilish huquqiga ega.

Tadqiqot metodologiyasi

Tadqiqot quyidagi metodlar asosida olib borildi:

- **Falsafiy tahlil** – inson qadri va mehnat tushunchalari mohiyati chuqur tahlil qilindi.
- **Normativ-huquqiy tahlil** – xalqaro va milliy huquqiy hujjatlar o‘rganildi.
- **Qiyosiy tahlil** – rivojlangan mamlakatlar (Germaniya, Shvesiya) tajribasi bilan O‘zbekistondagi holat solishtirildi.
- **Sistemali yondashuv** – falsafiy va huquqiy qarashlarni bir-biriga uyg‘unlashtirish asosida tahlil qilindi.
- **Kontent tahlil** – OAV va ijtimoiy fikrlarda inson qadri va mehnatga munosabat o‘rganildi.

Inson qadri degan tushuncha, avvalo, uning shaxs sifatida tan olinishi, teng huquqliligi va shaxsiy rivojlanish imkoniyatlari bilan bog‘liq. Bu qadriyat faqat nazariy tushuncha emas, balki inson hayotidagi har bir ijtimoiy munosabatda namoyon bo‘ladi.

Mehnat — inson qadrini amalga oshirishning asosiy shakli. Inson mehnat orqali jamiyatda foydali bo‘ladi, o‘zini rivojlantiradi, moddiy ta‘minlanadi va ijtimoiy munosabatlarda qatnashadi. Shu sababli mehnat huquqlari inson qadrining huquqiy kafolati bo‘lib xizmat qiladi.

Huquqiy tizim fuqarolarning mehnatga doir huquqlarini muhofaza qilish orqali, inson qadrini tan oladi. Masalan, adolatli haq to‘lash, xavfsiz mehnat sharoitlari, mehnat shartnomalari orqali davlat fuqaro qadriga bo‘lgan munosabatni ifoda etadi.

Tahlil va natijalar

1. **Mehnat — inson qadrining amaliy ifodasi.** Falsafiy nuqtai nazardan mehnat insonning moddiy va ma‘naviy ehtiyojlarini qondirish vositasi emas, balki uning shaxs sifatida o‘zini namoyon etishi hisoblanadi.
2. **Huquq — mehnat orqali inson qadrini ta‘minlash vositasi.** Milliy va xalqaro huquqiy normalar insonning mehnat qilish, adolatli haq olish va kasb tanlash huquqini kafolatlaydi.
3. **Fuqarolik jamiyati** inson qadri va mehnat huquqlari himoyasida faol ishtirok etuvchi muhim institutlar majmuasidir.

4. **O‘zbekiston amaliyotida** qonunchilik bazasi shakllangan bo‘lsa-da, amalda inson qadriga oid yondashuvda turli muammolar mavjud: norasmiy mehnat, diskriminatsiya, kasaba uyushmalarining ta’sirsizligi.

Xulosalar

1. Inson qadri va mehnat — ijtimoiy falsafaning markaziy tushunchalari bo‘lib, ular bir-biri bilan uzviy bog‘liq.
2. Mehnat huquqlari inson qadrini amalga oshirishda huquqiy kafolat rolini o‘ynaydi.
3. Davlat va fuqarolik jamiyati mehnat huquqlari va inson qadrini himoya qilishda hamkorlikda ish olib borishi lozim.
4. O‘zbekistonda mehnat munosabatlarini inson qadri asosida tashkil etish uchun huquqiy ongni oshirish, fuqarolik faolligini kuchaytirish va institutsional islohotlar talab etiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. – Toshkent, 2023.
2. O‘zbekiston Respublikasining Mehnat kodeksi. – Toshkent, 2023.
3. United Nations. Universal Declaration of Human Rights. – 1948.
4. ILO Core Conventions. – Geneva.
5. Marks K. – *Kapital*. – Moskva, 1983.
6. Rolz J. – *Teoriya spravedlivosti*. – Sankt-Peterburg, 2001.
7. Sen A. – *Razvitie kak svoboda*. – Moskva, 2004.
8. Hamroev M. – *Inson huquqlari va fuqarolik jamiyati*. – Toshkent, 2021